

УДК 316.35

Ю.Саснко,
доктор економічних наук

ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Стаття присвячена розробці методичних та методологічних засад експертного оцінювання феномену соціального капіталу.

Статья посвящена разработке методических и методологических основ экспертного оценивания феномена социального капитала.

The paper addresses the problem of development of methodical and methodological principles for expert evaluation of the phenomenon of social capital.

Ключові слова: експертні оцінки, соціальний капітал.

Ключевые слова: экспертные оценки, социальный капитал.

Keywords: expert evaluations, social capital.

Соціальний капітал – вельми важливе й ефективно джерело додаткової соціальної енергії окремих спільнот і суспільства загалом у розв’язанні нагальних проблем українського соціуму.

Деякі методологічні зауважень. Учений загал, який масово кинувся розплутувати плетиво методологічних білих плям навколо поняття “соціальний капітал”, зосередився на стовбурному факторі – *довірі*.

Насправді, довіра – це пасивний фактор. Русійний фактор – це воля індивіда до об’єднання з іншими заради добування загального блага (розв’язання актуальних проблем). Отже, маємо ланцюжок: проблема – довіра – воля – об’єднання зусиль у спільноті (групі) – соціальний капітал – розв’язання проблеми (досягнення загального блага).

В останні роки примножилися наукові звитяги щодо дискурсу “довіра – недовіра”. Стосовно соціального капіта-

лу правомірно говорити насамперед про якість та силу довіри – краще в координатах суспільно важливих аспектів:

➤ Треба зважати на те, що саме довіра, посилена волею суб'єкта, є рушійною соціальною енергією виживання соціуму, отже, вона є визначальним суспільним фактором, що позбавляє всякого сенсу розмови про недовіру.

➤ Довіра в деяких випадках має коливно-вибуховий характер – довіра до мера поселення чи президента під час виборів має найвищий рейтинг, а потім під кінець каденції, як правило, падає; нові вибори – знову вибухове зростання і т.д.

➤ Довіра до певного суб'єкта, має свій мінімальний поріг, фатально низький рейтинг, нижче якого немає сенсу говорити про соціальний капітал.

➤ Маємо вирізняти специфіку довіри у кризових, непевних суспільних ситуаціях, коли банківська система працює, працює бізнес, влада тощо – це, образно кажучи, якась своєрідна “вимушена” довіра, яка рятує соціум від краху.

➤ Хоча, насправді, недовіра – самостійний чинник, бо вона посилюється багатьма суспільними умовами і стає досить сильним деструктивним фактором.

Соціальний капітал нарощується свободою та ініціативою. Сучасне суспільство не здатне жити й розвиватися у жорстких лещатах централізованого управління. Ієрархічна модель управління має бути доповнена самоорганізованими структурами громадянського суспільства та об'єднаннями соціального капіталу, які виникають спонтанно. Що не в змозі вирішити державна машина, то на місцях вирішують, об'єднавшись, вільні громадяни, виробляючи “соціальні рішення”. Свого часу Радянський Союз, власне, й загинув у зашморгу централізації.

Соціальний капітал – це добровільне об'єднання громадян, засноване на взаємній довірі одне до одного з метою вирішення завдань, без участі держави й партій. Це соціальна енергія, сила, яка виливається в соціальні дії для

розв'язання тих чи тих проблем. Соціальний капітал, хоча й може “запускатися” акціями протесту, є об'єднаною діяльністю людей. Це має стосунок до інстинкту безпеки – саме він дає людям змогу переборювати страх і зберігати спільність, а паростки свободи жодна влада задушити не може.

Характерно, що суспільство – це динамічно нестійка система. Коли відбуваються такі ситуації, як Майдан, багато людей виплутуються з “кокона” безнадійності та невизначеності й починають діяти. Часто це неможливо передбачити. Локальна соціальна енергія переростає в регіональну чи навіть у загальнонаціональну дію.

Якщо виниклий соціальний капітал сприймається більшістю суспільства, то він починає поширюватися на всю систему й часто приводить до її зміни. Характерно, що утворення, які виникають на підвалинах соціального капіталу, поділяються на два види: тимчасової дії і ті, що приводять до істотних змін усієї соціальної системи.

Своєрідні особливості соціального капіталу в сучасних українських умовах відзначили експерти – спеціалісти у соціальній сфері: соціум, позбавлений громадянськості. Серед функцій соціального капіталу 47% експертів відзначили можливість зміцнення родинних і товариських стосунків. Деяко нижче – залучення людей до спільного обстоювання своїх прав і свобод (за це висловилися 36% експертів). Стимулювання розвитку відносин і співробітництва як норми громадського життя визнав важливим 31%. Неістотним, на думку експертів, є вплив соціального капіталу на стимулювання створення самоорганізованих осередків (так вважають 29%), а також сприяння підвищенню суспільної довіри (28%), виникненню протестних настроїв і поведінки людей (26%), дотриманню справедливості та рівності громадян перед законом (24%).

Такі оцінки зумовлені тим, що в українському суспільстві спостереження за роботою соціального капіталу розпочаті порівняно недавно. У західних суспільствах 80–90% населення є членами якихось громадських організа-

цій. Там держава й олігархи не організують політичних сил. Ми ж після советської імперії одержали кримінально-олігархічну систему, яка, наприклад, повністю задушила профспілки. У перетвореннях, ініційованих польською “Солідарністю”, брали участь три сили: профспілки, інтелігенція і релігія. У нас вони роз’єднані й безсилі у розумінні соціальної енергетичності.

За даними моніторингу Інституту соціології, з 1992-го по 2013 р. у соціумі утримується стабільний показник – тільки 13% громадян є членами якихось неформальних об’єднань. Та й умови в соціумі цьому не сприяють. Адже фундаментальною основою соціального капіталу й громадянського суспільства є середній клас. У нас же соціальна структура суспільства така: 1% – багатії, 80% – бідняки, які примітивно виживають; 15% – це протосередній клас, тобто ті, хто за певних умов може стати середнім класом. Відповідають середньому класу в нас, можливо, 3–4% населення. Насправді, це лише його прообраз. Навіть більшість експертів до нього не належать. А в західних суспільствах середній клас охоплює 60–80% населення. Він незалежний, дуже розвинений з погляду культури, інтелекту і є носієм норм, традицій і цінностей суспільства.

А 80% бідняків не здатні формувати якусь конфігурацію суспільства. Самі не можуть. У нас повністю дезінтегрований нужденний робітничий клас, задавлений олігархами і криміналітетом. Інтелігенція — бідна й роз’єднана. У релігійних питаннях немає єдності. І якимось дивом виникає Майдан, який усіх об’єднав. У нас є певний досвід життя в західних країнах – здебільшого в жителів Західної України. У Донецькій же і Луганській областях 80% жителів не виїжджали за межі області.

Суспільну ситуацію в країні експерти оцінили за індексом суспільної реальності. Наша держава як демократична набрала 3,6 бала за 10-бальною шкалою, як соціальна – 2,1, як правова – 1,4. Але якщо держава не правова, вона не може бути й демократичною. Скоріше експерти

бачать якісь паростки демократії і прикрашають ситуацію. До того ж перед Майданом спрацювала риторика режиму “наперсточників”, які обіцяли країні вступ у Євросоюз.

Україна – це Європа. Оцінюючи суспільні процеси в країні за 10-бальною шкалою, експерти на значущому рівні розвитку відзначили вирішення питання про вступ України в ЄС (5,7 бала) і водночас до низького рівня віднесли нормалізацію політичної ситуації (4,1), розвиток громадянського суспільства (3,9), становлення розвиненої демократії (3,8), функціонування економіки (3,2 бала). Навряд чи можна було з такими даними розраховувати на вступ до ЄС. Та справа в іншому. ЄС брав на себе відповідальність за перетворення нашого суспільства. Якби ми підписали угоду про асоціацію, то кожен наш крок у будь-якій сфері суспільного розвитку, діяльність ВРУ і президента були б під демократичним контролем європейського співтовариства. Ми хотіли “прикріпитися” до визнаних у світі “відмінників”, щоб вони підтягли нас до свого рівня, як країни Балтії, Польщу тощо. Об’єднання ж з Росією, Білоруссю та Казахстаном – це немов відсталі учні об’єдналися, аби стати відмінниками.

Все-таки ми потрібні Європі для реалізації нормальної моделі сусідства. Крім того, європейці бачать, що у перспективі Україна може стати розвиненою у культурних та економічних відносинах. ЄС багато чого змінив би у свідомості українців, яка ґрунтується на патерналізмі й очікуванні більшості, що рішення за них ухвалять інші – та ж таки влада, а також сподіваючись на “якось воно буде”. Західне суспільство руйнує такий ненадійний фундамент суспільної свідомості, покладаючи відповідальність за життя на саму людину.

Правда, шлях до Європи тяжкий і тривалий. Експерти вважають, що час переходу України до модерної держави становитиме в середньому 28 років. Причому для 41% експертів це питання виявилось непосильним, а 8% оцінили перехідний період у 50 років. Надто вже песимістична наша експертна група. З цим можна впоратися за 10–15 років.

Зміни в соціальному житті. Експерти зазначили, що серед видів довіри, властивих українцям, переважає особистісна – до родини, друзів (93%). За ним іде корпоративна – до колективу, фірми (21%). І на останньому місці – інституціональна – довіра до великих державних і недержавних організацій (3%).

Так мислять представники депресивного суспільства. Адже чим скрутніша ситуація в соціумі, тим тісніше люди гуртуються з родичами і близькими людьми – замикаються у родинному “коконі”.

Серед факторів впливу на формування соціального капіталу експерти відзначають на високому рівні довіру до партнерів по соціальній групі, колективу (72%), на середньому – створення самоорганізованих осередків (50%) та обстоювання громадянських свобод і прав (47%). На відносно низькому – громадянську позицію (40%). Насправді, без усвідомленої громадянської позиції кожної людини навряд чи можливі успішні об’єднання. А рудимент колективізму – це советський пережиток. Останні місяці суспільна свідомість рухається у правильному напрямі.

Малі сподівання покладають експерти на старше покоління. Зміни – це покликання нового молодого покоління. Нове покоління дасть зовсім інших лідерів і експертів. У деяких регіонах молоді люди не надто відрізнятимуться від старших – у тому ж таки Криму передається переважно советський досвід. А в деяких буде дуже різка зміна світогляду.

Усі авторитарні режими «глушать» появу нового покоління на суспільній і політичній арені, будуючи різноманітні перепони. Наразі відбувається те саме. Нова еліта повинна ці “греблі” прорвати. На початку 90-х років минулого століття я був певен, що суспільний порядок зміниться через двадцять років – для цього буде досить становлення одного покоління. Виявилось, зусиль одного покоління недостатньо, напевно, більш дієвим будуть наступні.